

**LA MEMÒRIA HISTÒRICA I
DEMOCRÀTICA
EXPERIÈNCIES I PROPOSTES EN EL
TERRITORI VALENCIÀ**

**Trobada 2016 Universitat de València-
Instituts d'Estudis Comarcals**

UNIVERSITAT
ID VALÈNCIA

COL·LECCIÓ:

Universitat i territori, nº 10

EDITA:

Vicerectorat de Participació i Projecció
Territorial. Universitat de València

PROMOTORS:

Vicerectorat de Participació i Projecció
Territorial. Universitat de València
Federació d'Instituts d'Estudis Comarcals
del País Valencià (FIECOV)

COORDINACIÓ:

Josep Vicent Frechina
*Federació d'Instituts d'Estudis Comarcals
del País Valencià*

Martín Peña Ortiz

*Unitat de Suport al Vicerectorat de
Participació i Projecció Territorial. Universitat de
València*

DISSENY I MAQUETACIÓ:

Cristina Soriano Cabellos
*Unitat de Suport al Vicerectorat de
Participació i Projecció Territorial. Universitat de
València*

CORRECCIÓ DE TEXTOS:

Antonio Briz Marrades
*Unitat de Suport al Vicerectorat de
Participació i Projecció Territorial. Universitat de
València*

IMPRESSIÓ: Guada Impressors

ISBN: 978-84-9133-055-4

Dipòsit legal: V-420-2017

© d'aquesta edició: Universitat de València, 2017

© dels textos: els autors

© de les imatges: els autors i propietaris

IMATGE DE COBERTA:

Refugi Mercat de Cullera. Autor: Museu
Municipal d'Història i Arqueologia de
Cullera. Kike Gandia

La recuperació de la Memòria Històrica a Alcoi

Àngel Beneito Lloris i Francesc-X. Blay Mesequer¹

El Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics (CAEHA) va ser creat a principis dels anys vuitanta, per un grup de joves universitaris amb l'objectiu fonamental de preservar, investigar i difondre el patrimoni cultural d'Alcoi i els seus voltants. En aquesta línia ha organitzat, des de la seua fundació, congressos d'arqueologia i d'història local, jornades sobre temes diversos, cicles de conferències i exposicions commemoratives, i ha portat a terme tant actuacions davant l'administració com l'edició d'un bon grapat de publicacions, totes relacionades amb el patrimoni cultural de la ciutat o les comarques de l'Alcoià-el Comtat.

En aquests darrers anys ha col·laborat activament donant suport a una sèrie de recerques i d'activitats de caire històric i patrimonial relacionades amb la Segona República, la Guerra Civil i el Franquisme, les quals han permés recuperar i donar difusió entre la ciutadania i l'alumnat una part del nostre passat recent relacionat amb el tema central d'aquest aplec. La col·laboració que el CAEHA presenta en aquestes Jornades descriu les diferents iniciatives i activitats que l'entitat ha realitzat al voltant de la Memòria Històrica.

1. Homenatge a persones

El primer reconeixement es va fer amb motiu del 80é aniversari de l'escriptor i humanista **Adrián Miró García** (Alcoi, 1923-2011). El senyor Miró hagué de marxar a França a buscar faena perquè les autoritats franquistes del seu poble li ho posaven ben difícil. Es va jubilar de professor a la Sorbona en 1988 i va retornar al seu Alcoi natal després de 32 anys d'absència. Juntament amb el col·lectiu local "Littera", el CAEHA li va fer un sopar-homenatge i es va editar un llibret recordatori on es feien algunes semblances del personatge així com un recopilatori de la seua vida i els més de 30 llibres que va publicar sobre pintura, música, poesia, història i crítica literària, la majoria d'ells relacionats amb Alcoi o amb personatges d'aquesta

¹ Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics (CAEHA).

localitat (AA.VV, 2003). El CAEHA el va nomenar President honorífic, càrrec que va ostentar amb orgull fins la seu mort.

El següent homenatjat va ser el supervivent del camp de concentració de Mauthausen, **Francisco Aura Boronat** (Alcoi, 1918) i, en la seua persona es va voler recordar i recuperar els vint-i-un alcoians que van passar o morir en els camps nazis. La data escaient fou el 60é aniversari de l'alliberament del camp de Mauthausen, el 2005. A més del senyor Aura, centre de l'homenatge, el CAEHA va aconseguir reunir en el sopar tres descendents més de deportats, amb les seues famílies: Silvio Cortés, Vicent Montaud i Maria Ruiz. Eixa nit es va repartir el llibre homenatge a tots els assistents (Beneito-Blay, 2005). Pocs anys després, el CAEHA va apadrinar una ampliació de la publicació anterior (Blay-Beneito-Lara, 2012), en la qual els autors enllesteixen una biografia més completa del senyor Aura, tot incloent el seu testimoni personal als camps d'extermini que els autors van arreplegar tant dels vídeos i programes en els quals va participar com del seu testimoni personal facilitat al llarg de diferents entrevistes. D'aquesta manera el senyor Aura donava compliment al compromís que van adquirir els supervivents: Mai més! La publicació aplega no solament els articles que va anar publicant en la premsa recordant les barbàries nazis i fent una crida a la pau, sinó també els actes en els quals aquest deportat va intervenir en defensa de la raó i la tolerància al món: programes de ràdio i televisió, xerrades en escoles i instituts, conferències en diferents col·lectius, entrevistes, etc. Posteriorment, i arran d'aquesta publicació, el 23 de febrer de 2014, l'Ajuntament d'Alcoi va inaugurar un pont que porta el seu nom i va erigir un monòlit en record dels alcoians que van morir a Mauthausen, actes que van estar recolzats pel CAEHA.

En 2011 feia 100 anys del naixement de **Carlos Palacio** (Alcoi, 1911-París, 1997), músic d'idees esquerranes, que va ser el compositor de la música de l'himne o marxa de les Brigades Internacionals i de la cançó "Las compañías de acero", així com animador des de la ràdio dels milicians mitjançant l'espai Altavoz del Frente, que s'emetia diàriament des de l'emisora Unión Radio Madrid. Va morir a París. Dues activitats va portar a terme el CAEHA en record seu. Per un costat, el mateix 2011 es va enllestir el llibre homenatge que mostrava la figura polièdrica del músic des de diferents vessants de les persones que el van conèixer, o coneixien, la seua obra musical i literària (AA.VV, 2011). Al mateix temps, es va organitzar a Villa Vicenta-el Salt, en l'antiga casa d'estiu de l'escriptor Juan Gil-Albert, i coordinat per Àngel Lluís Ferrando, un Simposi Internacional sobre "Carlos Palacio: vivencia y pervivencia", que va reunir un bon grapat d'especialistes en la història i la crítica musical. Les ponències d'aquell simposi es van publicar en 2014, tot

just quan feia 50 anys de la primera visita que Palacio va girar a la URSS convidat per la Unió de Compositors d'eixe país, visita que li va fer molta il·lusió al nostre músic (Ferrando, 2014).

El darrer personatge que ha rebut atenció preferent del CAEHA ha estat **Evaristo Botella Asensi** (1880-1939), germà del ministre de Justícia, Juan Botella, i alcalde electe d'Alcoi en el moment de la sublevació militar en 1936, el qual va ser afusellat poc mesos després d'acabada la contesa, en setembre de 1939. El llibre, editat per l'Ajuntament d'Alcoi, amb la col·laboració del CAEHA, esmenta l'activitat política que va desenvolupar aquest alcalde durant la seua legislatura, especialment durant el Front Popular, i analitza la tasca que va realitzar per tal d'evitar l'aixecament del Regiment d'Infanteria Biscaia 12 amb guarnició a la ciutat. A més, la publicació recupera part del patrimoni documental, en editar les 42 notes i cartes que Botella va escriure durant la seua estada en la presó del Suec mentre esperava la seua sentència (Beneito, 2014), testimoni que en alguns moments és esborronador.

Francisco Aura Boronat, deportat a Mauthausen.

Evaristo Botella, alcalde d'Alcoi afusellat en finalitzar la guerra.

Retrat del compositor Carlos Palacio realitzat per Miguel Abad Miró .

2. Edició de memòries

A primeries del 2000 caigueren en les nostres mans, subministrats per les famílies respectives, dos manuscrits, de caire ben diferents, però alhora, ben interessants tots dos. Un, sobre la Guerra Civil, escrit per un soldat professional alcoià, Salvador Jordà; i un altre, les memòries d'un militant comunista, Álvaro Seguí, d'abast cronològic més ampli.

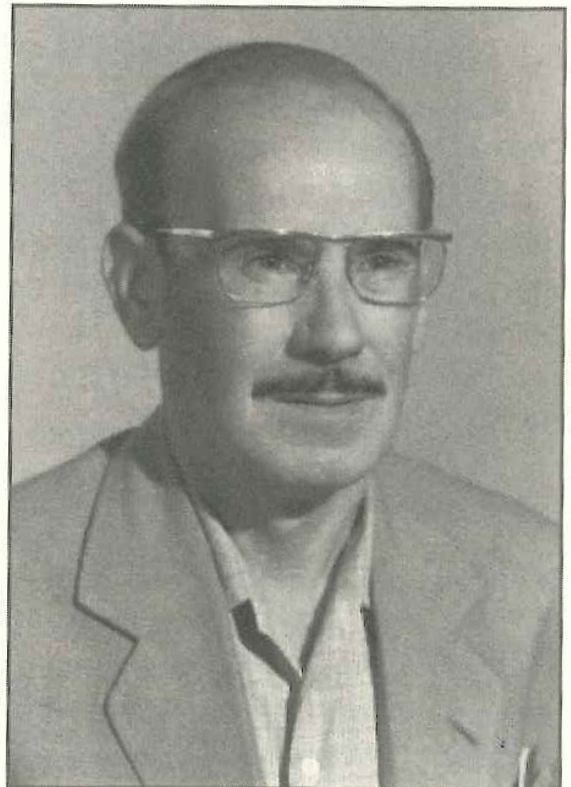
Salvador Jordà Agulló (Alcoi, 1917-1973) era un caporal del Regiment Vizcaya 21, de guarnició a Alcoi, que va viure els primers moments de l'aixecament militar dins la caserna on va veure alguns civils implicats en la sublevació, la divisió i dubtes de l'oficialitat així com l'assalt de la població a la caserna i el repartiment d'armes. Com a soldat professional li va pertocar lluitar al costat de la República per estar en zona on no va triomfar l'aixecament, i es va integrar en les Brigades Mixtes que el govern de la República va crear. Després de passar per fronts "calents" de la guerra, com el de Còrdova –a Cerro Muriano van morir molts alcoians en l'estiu del 36-, i el de Terol –amb les duríssimes condicions dels seus hiverns–, va ser fet presoner en Castelló en la reculada republicana, vivint els brutals interrogatoris de l'exèrcit nacional, jutjat per les autoritats militars i exonerat de tota responsabilitat. Per contra, va ser mobilitzat els darrers mesos en el bàndol nacional, contemplant amb tristor i nostàlgia la desfeta de l'exèrcit que mesos abans havia estat el seu. Mentrestant, i com era lògic, anava

ascendint dins l'exèrcit republicà (sergent, tinent i capità; aquest ascens el va pillar estant ja a les presons franquistes). Acabada la contesa va voler continuar amb el que era la il·lusió de la seua vida, la vida militar, però per haver lluitat en el bàndol republicà no el van deixar passar de caporal primer; ni tan sols el van deixar ascendir a sergent. Desenganyat i decebut, renuncià a la seua vocació militar i se'n tornà al seu poble on es va integrar en la Creu Roja. Tot açò ho conta en les seues memòries, on no escatima crítiques a un bàndol i altre i on fa un relat molt viu de totes els fets i circumstàncies de les quals va ser testimoni (Jordà, 2010).

Álvaro Seguí Izarra (Alcoi, 1912-1993) va ser un militant comunista des d'abans de 1936, que en finalitzar la guerra va passar pel *Campo de los Almendros*, va restar empresonat durant uns quants anys en la presó del Suec (Alcoi), en el reformatori d'Adults d'Alacant i en Carabanchel, però també en el mític penal de Burgos per haver intentat refer el PC a Alcoi. En morir havia deixant un manuscrit de més de 700 pàgines on descrivia la seua activitat i militància política, però també diversos aspectes de la seua vida, tant privada com familiar. Doncs bé, la publicació que van enllestir l'Ajuntament d'Alcoi i el CAEHA, titulada *Álvaro Seguí, memòries d'un comunista alcoià* (Beneito, 2010), reelabora, seqüència i contextualitza per capítols les experiències polítiques que va tenir aquest militant comunista, que abasten des dels anys trenta fins la Transició democràtica i dóna una informació força interessant des del seu punt de vista personal.

Salvador Jordà.

El comunista alcoià, Álvaro Seguí Izarra.

3. Recordant els anys de la República i la Guerra Civil

A Alcoi, com en tantes altres ciutats espanyoles, la proclamació de la II República va ser una fita important tant en la política municipal com en la vida quotidiana dels ciutadans. Per tal de recordar aquest esdeveniment, l'any 2006 el CAEHA va editar un facsímil de l'Acta de Constitució del primer Ajuntament alcoià de la II República, que va tenir lloc a les dotze hores y quinze minuts del dia disset d'abril de 1931, i de la posterior Sessió ordinària del 20 d'abril amb els components de cada Comissió municipal i les signatures corresponents. La publicació, anomenada *El primer Ajuntament alcoià de la II República*, s'acompanya d'una recerca crítica sobre les llistes electorals, les candidatures, els regidors monàrquics i republicans del primer Ajuntament republicà i la composició del primer Consistori (Beneito-Hernández, 2006).

A més, amb l'arribada de la guerra civil la ciutat va patir un total trasbalsament en el seu funcionament, tant polític com social, econòmic i urbanístic. La sublevació militar va facilitar situacions revolucionàries i, tot el sistema productiu, col·lectivitzat i socialitzat, es va reorientar cap a les noves necessitats militars. Malgrat estar en la reraguarda, Alcoi va ser una "ciutat en guerra" i la vida dels alcoians va canviar totalment: els sindicats i els partits polítics es van fer càrrec del govern de la ciutat, les fàbriques es van col·lectivitzar, alguns edificis es van incautar, tres esglésies van ser enderrocades, els subministraments es van regular, es van acollir milers de refugiats -xiquets i grans-, la ciutat va sofrir els bombardejos de l'aviació italiana, desenes de polítics, intel·lectuals i militars van visitar la ciutat, l'ensenyament es va renovar, etc.

De tot açò, destaquem tres aspectes: l'arribada a Alcoi d'una trentena de metges i infermeres escandinaus, que vingueren a la ciutat per tal de muntar un hospital que va estar subvencionat per l'ajuda humanitària internacional; l'estudi del conflicte bèl·lic mitjançant la memòria històrica, reestructurant-lo a més amb itineraris i rutes; i l'estudi dels bombardejos de la ciutat.

a) L'Hospital Suec-noruec

A Suècia i a Noruega, només saber que una part de l'exèrcit s'havia aixecat en contra de la República espanyola, es van crear amb dos comitès nacionals d'Ajuda a Espanya que estaven formats per partits polítics, sindicats de treballadors i entitats cíviques i culturals de caire progressista, amb la intenció d'enviar roba i aliments per a la població civil que patia els horrors de la guerra. A més a més, aquestos dos comitès van decidir sufragar a

Alcoi un hospital complet per a soldats que queien ferits en combat: van portar roba, medicaments, aliments, material quirúrgic, personal sanitari, etc. L'hospital, conegut com "Hospital Sueco-Noruego", constava de 700 llits i es va instal·lar en l'edifici de l'Escola Industrial d'Alcoi, en l'actual Passeig d'Ovidi Montllor.

Façana de l'Hospital Suec-Noruec.

Doncs bé, a iniciativa del CAEHA, el dia 27 de maig de 2002, aquesta entitat, juntament amb l'Ajuntament d'Alcoi, l'IES Andreu Sempere i l'Escola Politècnica Superior d'Alcoi van agrair el gest de solidaritat que van tenir els ciutadans de Suècia i de Noruega amb el poble espanyol durant la passada Guerra Civil, mitjançant un homenatge on estaven presents Lars Grundberg, ambaixador de Suècia, i Kirstin Baggethum, agregada cultural de Noruega, a la vegada que es va descobrir una placa commemorativa de la solidaritat escandinava amb els soldats de la República espanyola. Membres del CAEHA han col·laborat en una investigació sobre l'Hospital, de manera que a través d'arxius escandinaus i mitjançant entrevistes amb els supervivents –o descendents– d'aquests sanitaris, s'ha reconstruït tota la història de la solidaritat internacional i de l'esmentat hospital (Beneito-Myklebust, 2009 i 2013). Un documental de l'empresa alcoiana "Visual Producciones" (Cortés, 2003) i una exposició amb el corresponent catàleg sobre el 75é Aniversari de l'Hospital Sueco-Noruec (Beneito-Myklebust, 2012) patrocinats per l'Ajuntament d'Alcoi posen en imatges aquests fets.

b) Espais de la memòria: Itineraris urbans i rutes culturals

El CAEHA s'ha sumat a la tendència actual de recuperar els llocs de la memòria relacionats amb la contesa. Primer ho va fer amb un itinerari didàctic dels vestigis de la Guerra Civil a Alcoi anomenat "Retrobant el passat: vestigis de la Guerra Civil a Alcoi", per a ser utilitzat com a recurs per a l'ensenyament de la Història, el qual es va publicar en una obra col·lectiva sobre el tema a nivell de País Valencià (Beneito-Blay: 2010, 31-66). En ell es dissenyaven uns itineraris temàtics, amb la seua justificació pedagògica, per si alguns professors volien fer-ne ús.

Aquest primer treball donà lloc a dos propostes més: uns itineraris per a adults, en la línia anterior però amb cinc possibles "rutes" on el personal pot trobar els vestigis urbans que encara resten relacionats amb la Guerra Civil, i un estudi d'aquesta a través dels espais o llocs de la memòria. A través d'ells els autors –i el CAEHA– pretenen explicar la Guerra Civil a Alcoi des d'una perspectiva una mica diferent a la història acadèmica o tradicional: no fer tant un relat cronològic dels fets, quan explicar tot el que va ocórrer aquells tres anys a través dels espais (o llocs de la memòria) que van tenir un protagonisme real: casernes improvisades, incautació d'edificis, fàbriques socialitzades, enderrocament d'esglésies, presons, centres educatius reconvertits, colònies escolars per a xiquets refugiats, els impactes que encara resten a la retícula urbana dels set bombardejos que va patir la ciutat, etc. Tot açò s'explica en un llibre d'investigació (Beneito-Blay, 2013a) que serveix de documentació històrica i base documental als itineraris es-

mentats, pensats per a un públic més ampli i, per això, estan editats en tres llengües de cara al possible visitant (Beneito-Blay, 2013b). Assolides aquestes rutes per l'Ajuntament d'Alcoi, el CAEHA col·labora amb les regidories de Cultura i de Turisme organitzant periòdicament una sèrie de visites guiades sobre els llocs de la Memòria.

c) Bombes sobre Alcoi

La col·lectivització de la producció fabril alcoiana va afectar, sobretot, dos sectors que van col·laborar activament en el subministrament de material de guerra: el metal·lúrgic, que produïa armes, munició i maquinària per a la fabricació d'explosius, bàsicament; i el tèxtil, amb la fabricació de mantes i teixits per a uniformes, farcells, samarretes i material sanitari. Per aquests motius, encara que estratègicament la guerra semblava ja guanyada i, potser, ja no calien aquests càstigs tan durs, la ciutat va ser objecte de set bombardejos per part de l'aviació italiana entre setembre de 1938 i febrer de 1939. Un membre del CAEHA ha reconstruït no solament els set bombardejos i la cronologia dels fets, sinó també el nombre de bombes i el pes dels explosius que van llençar, els carrers, els edificis i les fàbriques que van quedar afectats i el llistat de morts que van causar, així com el nombre i la peculiaritat dels refugis que la Junta local de Defensa Passiva ordenà construir i els que es van edificar en les fàbriques socialitzades. La recuperació de fotografies de la mateixa aviació italiana constitueixen un testimoni gràfic de gran valor històric i documental (Beneito, 2007). Prèviament, amb aquestes informacions, en l'any 2006 l'Ajuntament va obrir al públic el Refugi de Cervantes, que és visitable. I el 2008, per a recordar el 75é aniversari del bombardeig de la ciutat, es va realitzar una exposició anomenada "Bombes sobre Alcoi" (1838-1939) i es va confeccionar un catàleg (Beneito, 2008).

4. Testimonis gràfics

Des de l'any 2002, el CAEHA felicita els Nadals amb la reproducció d'una foto antiga de caire històric, d'uns versos o amb el retrat d'un personatge de significació local. Entre altres reproduccions cal esmentar els següents relacionats amb el tema que ens ocupa: un retrat de l'Executiva de la CNT realitzat a primers dels anys 30; la foto d'uns escolars amb la seua mestra amb la bandera i l'al·legoria de la República; als germans Evaristo i Juan Botella Asensi, alcalde i ministre de Justícia, en una reunió de partit celebrada durant la II República; la visita que va girar a Alcoi en 1937 un comitè internacional del Socorro Roig Internacional; o la foto insòlita, facilitada

generosament per l'editor Javier Aura, del govern provisional de la ciutat després de la dimissió de les autoritats monàrquiques derrotades en les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, però abans de la presa de possessió dels nous regidors electes.

Per altra banda, fa gairebé una dècada, quasi no hi havia documentació gràfica sobre el període de la Guerra Civil a Alcoi. Avui en dia, gràcies a les aportacions de particulars, a les fotografies que feren els metges escandinaus que van venir a Alcoi a treballar en el "Hospital Sueco-Noruego", a les fotos aèries que feren els aviadors italians durant els set bombardejos que va patir la ciutat o a les fotos que va fer Michele Francone, un soldat regular italià que va entrar en la ciutat l'1 d'abril de 1939 formant part de la Divisió Littorio, disposem d'una font d'informació gràfica de primera magnitud, com són un grapat de desfilades militars, els retrats d'un bon nombre de forasters, de pacients i de metges, molts d'ells estrangers, que passaren per la localitat, les sales de l'hospital, l'arribada de ferits procedents del front, però també l'enderrocament de les esglésies, escenes costumistes i diferents aspectes de la vida quotidiana, etc. Per tal de posar a l'abast del públic aquest fons documental, el CAEHA, juntament la Universitat d'Alacant i l'Ajuntament d'Alcoi van editar un llibre acompanyat d'una exposició que replega les fotos més significatives (Beneito-Santonja, 2015).

Referències bibliogràfiques

- AA.VV. (2003): *Adrián Miró. Reconeixement del Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics i del Col·lectiu LITTERA*, Alcoi.
- AA.VV. (2011): *Homenatge del CAEHA a Carlos Palacio (1911-1997) en el centenari del seu naixement*, ed. CAEHA, Alcoi.
- BENEITO, À. (2007): *Alcoi, objetivo de guerra*, ZOE imatge arts, Alcoi.
- BENEITO, À. (2007): *Bombes sobre Alcoi 1938-1939. 75é aniversari del bombardeig de la ciutat*. CAM Obres Socials, Alcoi.
- BENEITO, À. (2010): *Álvaro Seguí: memòries d'un comunista alcoià*, ed. CAEHA, Alcoi.
- BENEITO, À. (2014): *Evaristo Botella o la justícia dels vencedors*, ed. CAEHA-Ajuntament d'Alcoi, 2014.
- BENEITO, À., BLAY, F-X. (2005): *Homenatge als alcoians deportats als caps d'extermini nazis*, ed. CAEHA, Alcoi.

- BENEITO, À., BLAY, F-X. (2010): "Retrobant el passat: vestigis de la guerra civil a Alcoi"; en: *L'ensenyament de la Història i l'ús de la/les memòries*, edita cc.00-l'Ullal edicions, València.
- BENEITO, À., BLAY, F-X. (2013a): *Guerra i revolució a Alcoi: els llocs de la memòria*, ed. Cubicat- CAEHA - ACAC, Alcoi
- BENEITO, À., BLAY, F-X. (2013b): *Rutes de la Memòria: Vestigis urbans de la guerra civil a Alcoi*, ed. Cubicat- CAEHA -ACAC, Alcoi.
- BENEITO, À., BLAY, F-X., LARA, N. (2012): *Francisco Aura Boronat, resistència i dignitat enfront de la desmemòria*, ed. Cubicat- CAEHA - ACAC, Alcoi.
- BENEITO, À., HERNÁNDEZ, R. (2006): *El primer Ajuntament alcoià de la II República*, ed. CAEHA, Alcoi.
- BENEITO, À., MYKLEBUST, J.O. (2009): *A Hospital for Spain. Scandinavian Solidarity in a Time of Civil War*, ZOE imatge arts, Alcoi.
- BENEITO, À., MYKLEBUST, J.O. (2011): *Escandinavos en Alcoi. Solidaridad internacional en tiempo de guerra*, ed. ZOE imatge arts, Alcoi.
- BENEITO, À., MYKLEBUST, J.O. (2012): *75é Aniversari Hospital Sueco-Noruec*. Alcoi.
- BENEITO, À., SANTONJA, J.LL. (2015): *Alcoi: les fotos de la guerra, Ajuntament d'Alcoi*, Universitat d'Alacant, ZOE Imatge Arts, CAEHA, Alcoi.
- CORTÉS, X. (2003): *Coronas de vida*, Visual Producciones.
- FERRANDO, À. LL. (ed.) (2014): *Carlos Palacio. Vivencia y pervivencia*, ed. CAEHA-Ajuntament d'Alcoi.
- JORDÁ, S. (2010): *Mis memorias de la guerra española 1936-1939*. Introducció i edició de Francesc-X. Blay i Emilio La Parra. ed. CAEHA, Alcoi.